

KOTIMAISTEN KIELTEN TUTKIMUSKESKUS — PAIMEN, PIIKA VAI EMÄNTÄ?

Vuoden 2008 Virittäjän viimeisessä numerossa alan edustajat esittävät näkemyksiä Kotuksen tehtävistä. Kotuksen kannalta keskustelu ja erilaisten näkökulmien ilmipano on erittäin tervetullutta juuri nyt, kun tutkimuslaitosten tulevaisuus on avoin ja niiden paikkaa ja tehtäviä määritellään muuallakin kuin humanistisella alalla. Keskustelua tiedeyhteisön arvotuksista ja painotuksista tulisikin käydä aika ajoin, yhdessä ratkaisuja etsien ja kaikkien laitosten roolia pohtien.

Tutkimuslaitoksia on arvioitu ahkerasti viime aikoina. Kotuksen arvioinnin teki hallintotieteiden tohtori Eila Rekilä, arvio valmistui talvella 2008 (http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2008/kotimaisten_kielten.html?lang=fi&extra_locale=fi). Tämän jälkeen käynnistyi Kotuksen strategiatyö. Nyt on vielä epäselvää, millaiselle laitokselle strategia ja erityisesti henkilöstöstrategia lopulta tehdään, mutta kun työ on edennyt jo pitkälle, voi hahmotella myös Kotuksessa virinneitä ajatuksia. Esitän niitä tässä omissa nimissäni, mutta Kotuksen tehtävistä on keskusteltu Kotuksessa strategiatyön yhteydessä.

KOTUS TUOTTAVUUSOHJELMA- KESKUSTELUN KESKIÖSSÄ

Ensiksi, tilanteen päivittämiseksi, esitän katsauksen viime syksyn tapahtumiin valtion ns. tuottavuusohjelman ympärillä käydyistä, Kotusta koskevasta keskustelusta.

Kuten tunnettua, valtion laitoksissa on vuosina 2007–2011 meneillään ns. tuottavuusohjelma eli henkilöstön vähennysohjelma. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen osalta vähennys on mainittuna aikana 12 henkilötyövuotta ja runsaan 0,5 miljoonan euron vähennys budjetista mainittujen vuosien aikana. Huhtikuussa 2008 valtioneuvosto teki kehyspäätöksen, jonka mukaan valtion henkilöstöä pitää vähentää lisää. Opetusministeriön syksyllä 2008 tekemän esityksen mukaan vuosien 2012–2015 aikana Kotuksen osuus vähennyksistä olisi 22 henkilötyövuotta. Jos tämä toteutuisi, Kotuksen vähennys olisi siis yhteensä 34 henkilötyövuotta eli kolmasosa laitoksen nykyisestä henkilöstöstä, ja toimintaa täytyisi supistaa tuntuvasti.

Tästä toisen vaiheen esityksestä syntyi laaja keskustelu. Kirjoitin Helsingin Sanomiin kirjoituksen Suomen kielet ovat suomalaisten vastuulla, joka julkaistiin 6.11.2008. Yliopistojen suomen kielen, pohjoismaisten kielten ja suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen professorit laativat julkisen kannanoton, jossa toivat esille koko alan huolen Kotuksen tulevaisuudesta. Se julkaistiin ja siihen viitattiin monissa lehdissä. Henkilöstön vähentämiskaavailutahan eivät ole vain Kotuksen ongelma, vaan vaikuttavat koko alaan; jos hallitus ei luovu ns. tuottavuusohjelman toisesta vaiheesta, Kotus ei lähivuosina voi julistaa avoimeksi yhtään virkaa, vaikka eläkkeelle siirtyä lukuisia työntekijöitä.

▷

Marras- ja joulukuun aikana 2008 ilmestyi yli 100 Kotuksen asiaa käsittelevää lehtikirjoitusta ja tilannetta käsiteltiin parissakymmenessä radio- tai televisio-ohjelmassa. Kirjoitusten ytimen voi tiivistää pariin lauseeseen: Tämä ei voi olla totta! Näin ei voi tehdä! Kansanedustaja Jacob Söderman teki asiasta eduskuntakyselyn, ja asiaa käsiteltiin eduskunnan kyselytunnilla 27.11.2008, jolloin silloinen opetusministeri Sari Sarkomaa vastasi kysymyksiin ja totesi asettavansa työryhmän pohtimaan, miten Kotuksen toiminnot turvataan. Nettiadressiin Vetoamus Kotuksen puolesta – Vädjan för Focis on tähän mennessä kirjoittanut nimensä enemmän kuin 12 000 henkilöä Suomesta ja eri puolilta maailmaa.

Tiukka keskustelu Kotukseen kohdistuvista vaateista lienee ollut yksi syy siihen, että talouspoliittinen ministerivaliokunta jätti tuottavuusohjelman ennen joulua pöydälle. Opetusministeriö on asettanut työryhmän, jonka tehtävänä on »määrittelyssään huomioon sektoritutkimuksen rakenteiden uudistaminen ja tuottavuusohjelma, ehdottaa Kotuksen nykyisen toiminnan rakenteellista uudistamista siten, että kansallis- ja vähemmistökielten huolto Suomessa turvataan sekä ehdottaa tarvittavia säädösmuutoksia, rahoitusjärjestelyitä ja henkilöstövoimavaroja». Työryhmän tulee saada työnsä päätökseen 31.12.2009 mennessä. Tämän jälkeen sitten arvioidaan, mitä Kotus tekee ja millaisia tuottavuusvaateita Kotukseen voidaan kohdistaa.

MIKÄ KOTUS ON?

Julkinen ja alan sisäinen keskustelu on osoittanut, että lukemattomat suomalaiset ovat kiinnostuneita kielistään ja pitävät valtion roolia kieliasioiden rahoittajana ja puitteiden tarjoajana tärkeänä. Kotuksen tekemä työ muodostaa kokonaisuuden. Työ

voidaan jakaa kolmeen lohkoon: 1) nykykielen huolto, tutkimus ja sanakirjatyö, 2) varhempien kielimuotojen tutkimus ja sanakirjatyö sekä 3) aineistojen kehittäminen ja arkistot sekä kirjasto. Kaikki mainitut alueet limittyvät toisiinsa Kotuksen päivittäisessä työssä. Nykykielen sanakirjatyö ja kielenhuolto ovat kiinteässä yhteydessä toisiinsa. Kielenhuollon koulutus puolestaan hyödyntää tutkimushankkeissa saatuja tuloksia. Varhempien kielimuotojen sanakirjahankkeet perustuvat laajoihin kieliarkeistoihin ja antavat taustaa sekä nykykielen tutkimushankkeille että sanakirjatyölle. Tietokantatyö ja sähköisten aineistojen luominen ja jalostaminen ovat olennainen osa sanakirjatyön kehittämistä ja tutkimushankkeiden työtä. Eri kielten kielenhuolto ja nimistönhuolto tekevät tiivistä yhteistyötä, ja myöhemmin Kotuksen ohjelmaan tulleet kielet, romanikieli ja viittomakieli, ovat voineet saada tukea muiden kielten huollon kokemuksista.

Kotuksella on laajat yhteistyöverkostot niin kotimaassa kuin ulkomaillakin. Kaikki yliopistot ovat jollain tavoin Kotuksen kumppaneita. Neuvottelukunnassa, lautakunnissa, hankkeiden tukiryhmissä ja muissa työryhmissä on yliopistojen ja muiden asiantuntijaryhmien edustajia, ja Kotuksen eri alojen tutkijat koordinoivat monia kansallisia seminaareja ja tapahtumia. Kotuksen monissa hankkeissa on mukana yliopistojen opiskelijoita ja tutkijoita, ja kotuslaisia on mukana yliopistojen hankkeissa. Merkittävät valtion organisaatiot, kuten Kela ja Yle, ovat Kotuksen pysyviä yhteistyökumppaneita, samoin esimerkiksi valtioneuvoston kanslia, oikeusministeriö ja Opetushallitus. Niin ikään Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Svenska Litteratursällskapet i Finland ja Suomalais-Ugrilainen Seura tekevät paljon yhteistyötä Kotuksen kanssa. Yhteistyötä tehdään myös merkittävimpien sanomalehtien toimitusten

kanssa. Kansainvälinen yhteistyö on aktiivista erityisesti Pohjoismaiden ja Viron vastaavien laitosten kanssa, mutta myös muiden Euroopan tutkimuslaitosten ja tutkijayhteisöjen kanssa.

Kotuksen näkyvyys ja sen aineistojen saatavuus on viime vuosina parantunut selvästi, kun on tuotettu yhä enemmän kieliaineistoja, kielenhuollon ohjeita ja suosituksia ja Iso suomen kielioppi verkkoon vapaasti kaikkien käyttöön (ks. <http://www.kotus.fi>) sekä julkaistu laajalevikkisiä Kielitoimiston oppaita ja sanakirjaa. Tämä on lisännyt Kotuksen suoraa vaikuttavuutta eri kielenkäyttäjryhmien keskuudessa. Sekä koulu- että yliopisto-opetus ja kaikki muut kieliammatillaiset voivat hyödyntää Kotuksen aineistoja, kun ne ovat käytössä verkossa. Aineiston sähköistäminen on tehty henkilökuntaa erityisemmin kasvattamatta, joten tätä nimittäisin tuottavuudeksi sanan parhaassa merkityksessä.

MIKÄ KOTUS HALUAA OLLA?

Tutkimusjärjestelmä on muuttumassa, ja on luonnollista, että joka laitoksen on syytä muuttua kaiken aikaa. Millaisen Kotuksen kansalaiset ja tiedeyhteisö sitten tarvitsevat? Tarkastelen asiaa kolmen roolin näkökulmasta, jotka ovat tarjoutuneet minulle Auni Nuolivaaran vanhan romaanin »Paimen, piika ja emäntä» innoittamina.

Paimenen työtä Kotuksella riittää. Se paimentaa laajoja vanhoja ja uusia aineistoja ja, kuten edellä totesin, saattaa niitä koko tiedeyhteisön ja kaikkien kansalaisten käyttöön. Tämä tehtävä on luonnollinen osa Kotuksen toimintaa jos siksikin, että aineistojen rooli myös Kotuksen omassa työssä on keskeinen: kielenhuolto, sanakirjatyö ja tutkimushankkeet perustuvat aineistoihin ja kysyvät myös uusia. Kotuksen aineistotyö on saanut aivan viime aikoina uutta painoarvoa, kun Kotuksen aineistot on määri-

teltty yhdeksi keskeiseksi kansallisen tason tutkimusinfrastruktuuriksi (<http://www.minedu.fi/OPM/Tiedotteet/2009/02/Tutkimusinfra>). Kielenhuollon alueella Kotus lautakuntineen pitää huolta siitä, että yleiskielen normit pysyvät kaikille selvinä ja että niistä kerrotaan jatkuvasti kansalaisille. Kotuksen paimenrooli on näkynyt ja voi tulevaisuudessakin näkyä myös siinä, että se koordinoi monilla toiminnan alueilla työryhmiä, tekstipiirejä, nimipiirejä ja niin edelleen, jotka kokoavat tutkijoita niin kotimaasta kuin ulkomailtakin.

Kotuksen palveluprofiiliin tulee edelleen olla vahva, eli kunniallinen piikan rooli on sekin yksi Kotukselle sopiva. Tämä rooli näkyy kaikilla Kotuksen toiminnan alueilla; ollaan valmiina neuvomaan, vastaamaan, kouluttamaan, esitelmöimään, jakamaan tietoa, tekemään uusia aineistoja ja selvityksiä sekä keskustelemaan kansalaisten kanssa kielen ilmiöistä ja sen kehityksestä. Hyvä piika reagoi nopeasti ja kykenee toteuttamaan yllättäviäkin pyyntöjä.

Jokaisen laitoksen on linjattava toimintaansa ja tarkasteltava omia linjauksiaan suhteessa muuhun tiedeyhteisöön ja muihin alan toimijoihin. Tämä koskee kaikkia, niin Kotusta kuin yliopistojenkin laitoksia. Kukin on siten myös emäntä talossaan. Emännän on oltava itsenäinen ja monitaitoinen: on osattava leipoa, tehdä käsitöitä, ajaa traktoria ja niistää lasten nenät. Emännän roolissa Kotuksen on arvioitava, mikä esimerkiksi nykykielen huollon kannalta on tärkeää taustatietoa ja millaisella tutkimuksella sitä tulisi hakea, siis tutkia. Kotus linjaa työnsä niin, että tutkimushankkeiden, sanakirjatyön, aineistotyön ja kielenhuollon yhdistelmä on kokonaisuus, eikä niistä voi leikata osaa pois ilman että kokonaisuus kärsii.

Kotus haluaa siis olla sekä tiedeyhteisön täysivaltainen jäsen että kansalaisia palveleva ja tiedeyhteisön toimintaa tukeva

instituutio. Näkemykseni mukaan tukitehtävää ei voi hoitaa täysipainoisesti, ellei oma perusta ole kunnossa. Suomeksi sanottuna: Kotuksessa tulee harjoittaa myös sellaista tutkimusta, joka palvelee kansalaista eri kielitilanteissa, esimerkiksi asioitaessa suullisesti ja kirjallisesti virastoissa, ja sellaista tutkimusta, joka näyttää, millainen tausta nykykielellä on. Tällainen tehtävä on esimerkiksi kirjoitetun ja puhutun nyky-suomen kehityksen seuraaminen ja nykykielen taustan kuvaaminen niin, että kaari varhaisimmista kielimuodoista nykypäivään piirtyy kieliyhteisön silmiin.

Kotuksen tehtävistä käytävän keskustelun yhteydessä on hyvä puhua myös muiden laitosten profiilista ja suhteuttaa näitä pro-

fiileja Kotukseen. Tarkoitin tällä nimenomaan tutkimusprofiilia ja niin sanotun kolmannen tehtävän eli yhteiskunnallisen vaikuttavuuden roolia yliopistolaitosten toiminnassa, opetushan on itsestään selvästi vain yliopistojen, ei Kotuksen tehtävä.

Vaikka Kotuksen tulevaisuus on tätä kirjoitettaessa osin avoin, uskon, että Suomen kielten asioita voidaan edelleenkin hoitaa järkevällä tavalla. Emmehän näitä tehtäviä voikaan säilyttää kenenkään muun harteille kuin omillemme. Yhteinen pohdiskelu ja keskustelu jatkuukoon rakentavana, kielten ja kielenkäyttäjien parhaaksi. ■

PIRKKO NUOLIJÄRVI

Sähköposti: *pirkko.nuolijarvi@kodus.fi*

Sanakirjasäätiön rahaston apuraha haettavana

Sanakirjasäätiön rahasto julistaa haettavaksi 2500 euron apurahan suomen ja sen sukukielten tutkimukseen, esimerkiksi gradun tai muun tutkimuksen tekoon, artikkelin kirjoittamiseen tai kenttätööhön. Apuraha voidaan jakaa usean hakijan kesken.

Rahaston tarkoituksena on Sanakirjasäätiön perinnön mukaisesti 1) edistää suomen kansanmurteiden ja suomalaisen nimistön sekä niiden tutkimuksen tuntemusta ja 2) tutkia suomen kieltä ja suomensukuisia kieliä, suomalaista nimistöä sekä kansanomaisen kulttuurimme alkuperää ja ilmenemismuotoja. Rahasto tukee erityisesti suomen murteiden tutkimista. Etusijalla ovat hakijat, jotka eivät ole aiemmin saaneet apurahaa Sanakirjasäätiön rahastosta.

Hakemukseen liitetään enintään kolmen sivun pituinen tutkimus- ja työsuunnitelma sekä kustannuslaskelma. Hakemuksessa tulee mainita samaan tarkoitukseen haetut ja/tai saadut apurahat. Erillisiä suosituksia ei tarvita, mutta hakemuksessa tulee mainita ohjaajan tai ohjaajien yhteystiedot.

Hakemukset osoitetaan Kotikielen Seuran johtokunnalle ja toimitetaan sähköpostin liitteenä osoitteeseen seura@kotikielenseura.fi 15.4.2009 mennessä. Päätös julkistetaan 30.4.2009.